

NAVOIY IJODINING FOLKLORGA OID JANRIY XUSUSIYATLARI

Sattorova Mahliyo

Qarshi Davlat Universiteti tayanch doktoranti

ARTICLE INFO.

Kalit soʻzlar: Navoiy ijodi, folklor, anʼana, kult, janr, urf-odat, inonch, badiiy mahorat, afsona, rivoyat, masal.

Annotatsiya

Buyuk mutafakkir shoir A.Navoiy ijodida sanʼat, balki folklor janrlari, obrazlari, qadimiy urf-odatlar, turli-tuman kultlar, eʼtiqodiy tasavvur inonchlardan ham foydalanilgan. Navoiy ijodida folklor anʼanalarini tadqiq etish, bu sohada shoir mahoratini oʻrganishga oʻtgan asrning birinchi yarmidanoq kirishilgan edi. Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodida folklor va dostonchilik anʼanalarining bayoni keltirilgan va namunalar keltirilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

KIRISH

Ulugʻshoirning qutlugʻishlaridan biri shuki, xalq ijodkorlari va ijrochilari ixtisoslashganligini eʼtirof etadi. Ular - yirovlar, oʻzonlar (qoʻbizchi), roviylar, noqillar, avsunpardozlar, doston sarolar, qissasozlar, qissaxonlar, xazzolar (hazilkashlar), bozdagoʻylar (latifagoʻylar), goʻyandalar, navhogarlar, navogzilar kabi ijodkorlar ekanligini bayon etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Olim O.Safarov oʻz maqolasida oʻzbeklarning budi-budoii xalq marosim qoʻshigʻi “Suv xotin, suvsiz xotin” deb nomlanib, qurgʻoqchilik paytida yomgʻir yogʻishini istab aytiladigan qoʻshiq sanalgan. Bu qoʻshiq aslida genetik jihatidan Usmonli turklar orasida yaratilgan boʻlib, oʻzbeklar orasida “Sust xotin” nomi bilan aytilayotgani eʼtirof etilgan. Bu marosim qoʻshigʻi professor B.Sarimsoqov tomonidan atroflicha ilmiy tadqiq etilgan. Olim “Sust xotin” marosim qoʻshiqlarining bir necha lokal variantlari mavjudligi, uning tarixiy asosi “Avesto”da ham bitilganligini eʼtirof etadi. Binobarin, Navoiyning ham ushbu xalq qoʻshigʻi tabiatini ochishdagi qarashlari folklorshunos olim tadqiqi bilan uygʻunligi koʻzga tashlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

M.Narziqulovanning “Xamsa”dagi “Sabʼai sayyor” dostonida uchraydigan mifologik obrazlar talqini ham yoritilgan. Dostondagi bodpo, qaqnus, humo, jonqushining chibn yangligʻ boʻlish kabi mifologik obraz va detallari mazmuni yoritilgan. Asarda yana “Alanquva” afsonasi ham keltirilgan boʻlib, bu afsona Mirzo Ulugʻbekning “Toʻrt ulus tarixi” Abulgʻoziyning “Shajjorai turk” asarlarida oʻziga xos tarzida bayon etilishi oʻrganilgan. Shuningdek, “Sabʼai sayyor dostonida” Lotu, Monot, Lotu Uzzo (arablar choʻqinadigan butlarning nomi) deb izohlangan. Aslida lot, Manot va Uzzo obrazlari isom asotirlari zamirida Markaziy Osiyo mifologiyasida kirib kelgan boʻlib, ular islomiyatdan oldingi mushriklar sigʻingan maʼbudalarning atamasi sanalgan.

Olima “Sabbaʼi sayyor” dostonidagi Xizr mifologik obraz talqiniga ham atroflicha yondashadi. Xizr

tiriklik suvini topib ichgan, abadiy barhayotlikka erishgan obraz. Shu tarzda u xalq afsonalariga kishilarga homiylik qiluvchi, yaxshilik ko'rsatuvchi odamlarni hardoin qo'llab- quvvatlovchi pir yoki aziz avliyolardan biri sifatida namoyon bo'lishi aytiladi. Bundan tashqari, asarda folklorga xos bo'lgan motiv va detallarning dostonida mavjudligi keng tahlil etilgan. Chunonchi, Bahromning Moniy chizgan surat tufayli Diloromga oshiq bo'lib qolishi, yoxud uchunchi iqlim yo'lidan keltirilgan musofir hikoyasida misr shaharlik Sa'd jasorati tasvirlanadi. U yovuz kuchlarni yenggadi, g'aroyib timsillarni ochadi, yovuzlik timsoli bo'lgan qatron devni yengadi. Shuningdek, asarda tush motivi ham tasvir etilgan. Dostonning 20- bobida Farrux sevgilisini tushida ko'rib oshiq bo'lib qolishi folkloristik detal asosida tasvirlangan [2].

Aslida Alisher Navoiy "Xamsa"ga kiritilgan "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sabba'i sayyor" doston qahramonlari xalq tomonidan yaratilgan afsona, rivoyat, ertak va doston variantlari asosida yuzaga kelgan. Ular mazmun va kompozitsiya jihatidan farq qiladigan xalq asarlaridir [5].

Olimlar M.Jo'raev va M.Narzuqulovlar "Xamsa" dostoniga kiritilgan dostonlar ta'sirida xalq kitoblarining yaratilgani xususida atroflicha fikr mulohazalar bildirishgan. Bunday xalq ijodkorligi Alisher Navoiy ijodiga cheksiz mehr-muhabbat tuyg'usi bois ekanligi dalillar asosida e'tirof etilgan. Masalan, XX asr boshida yuzaga kelgan va Mirmahdum tomonidan kitobat qilingan "Nasri" Xamsai benazr, Mahzum tomonidan yaratilgan "Qissai shahzoda Farhodu Shirin", "Kitobu Layli va majnun" da shoir dostonlarining to'liq nasriy bayonlari keltirilgan. Xuddi shuningdek, baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'li tomonidan yozib olingan "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Bahrom va Gulandom" dostonlari ham bevosita Alisher Navoiy asarlari syujet va motivlari asosida yuzaga kelgan folklor namunalari ekanligi e'tirof etilgan. Xuddi shuningdek, folklor janrlari sanalgan afsona, rivoyat, ertak va dostonlardagi syujet va obrazlarni motiv va detallarni "Farhod va Shirin" dostonida ham ko'p uchratish mumkin. Chunonchi, bosh qahramonlar obrazlari nomi shoir tomonidan xalq rivoyatlari va kitoblaridan olingan. Undan tashqari "Oynai Iskandariy", Suqrot tog'i kabi folkloriy detallar yoki Suqrotga yetishish yo'lida Farhodning yovuz dev va ajdarlarni o'ldirishi voqeasi tasvir etilgan. Bularning barchasi dev va ajdar mifologik obrazlar sanalib folklorshunos olim J.Eshonqulov ularning genetik asosini o'rganar ekan, dev faqat yovuzlik kuchi bo'lib qolmay, ba'zan insonlarga homiylik qilishi ham e'tirof etiladi. Farhod Suqrot tog'iga kelib buyuk faylasuf Suqrot bilan kelib uchrashadi. Bu yo'lda Xizr mifologik obraz homiy sifatida Farhodga rahnamolik ko'rsatadi. Farhod o'z hayoti, kelajagi va haqiqiy ishqqa ega bo'lishi kabi sirlarini bilib oladi [2].

Alisher Navoiyning "Mahbub ul qulub" (Qalbga mahmub hikmatlar va hikoyatlar) deb atalmish umrining so'nggi yillarida yozgan asarida ham folklor janrlaridan ham maqol va hikmatlar ham juda katta o'rin egallaydi. Bu asar 2018 yilda olimlar Abdumurod Tilavov va Ibrohimjon Saidullaev tomonidan o'zbek tiliga tabdil etilib nashr etilgan [1].

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, Navoiy ijodi mahorati badiiy san'at, tasavvufona ruh va qarashdan iborat bo'lib qolmay, balki folklor janrlari: afsona va rivoyat, astirlar, maqol va naqlar, shuningdek, folklor obrazlari mavsum va marosimlari motiv va detallari bilan ham yuksaklikkasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Navoiy A. MAT. 20 tomlik. –Toshkent: "Fan", 1998. -120-122-b.
2. Navoiy A. Mahbub ul qulub (Qalbga mahmub hikmatlar va hikoyalar). –Toshkent: "Sanostandart", 2018. 192-b.
3. Navoiy A. Xamsa. Olim P.Shamsiev nashri. T.: "O'zFA" nashryoti, 1958. – 778 b.
4. Shayxzoda M. Qo'shiqlar haqida. –T.: "O'zbekiston madaniyati, 1964. 4-iyul.
5. Mallaev N. A.Navoiy va xalq ijodiyoti. –T.: 1974.
6. Alaviya M Navoiy g'azallarida xalq ta'birlari. –T.: "Sharq yulduzi", 1968. 8-son, 203-208b